

Posouzení pramenného materiálu a stanovisko ke kauze Doležalová-Mikešová-Lidice

Jako podklad pro vypracování svého stanovisko jsem převzala kopie archiválií v počtu 15 kusů, zahrnujících fotografii A. Doležalové, seznam zahynuvších lidických žen, seznam majetku Štěpánky Mikešové (4 ks), polovyplněnou policejní přihlášku Štěpánky Mikešové, hlášení z 2. června 1942 četníka Vojtěcha (Adalberta) Babůrka o falešném/lživém přihlášení k pobytu Š. Mikešové (s dodatečným vpisem rukou, že udání učinila stará Káčlová), potvrzení o skonu Š. Mikešové v Osvětimi, dále materiál MV z ledna 1946, resp. svědectví velitele buštěhradské četnické stanice Evžena Resslera z prosince 1945, domovní výkaz rodiny Doležalovy podle stavu ke konci roku 1941 (podle něj Š. Mikešová s nimi sdílela společně třetí místnost/světnici za 120 korun ročně) a dále dodatečný zápis z kroniky četnické stanice, datovaný 2. června 1942, ovšem pořízený rovněž po válce. Dále jsem převzala knihu Vojtěcha Kyncl, Lidice. Zrození symbolu, Praha 2015, kde se na str. 437 objevuje inkriminovaný text – „Alžběta Doležalová, Vrcholem udavačství ve své nejodpornější podobě je případ dvou lidických žen...“ a kopii studie ze Slánského obzoru archiváře AMP Vojtěcha Šustka Nepravdivé obvinění z udavačství lidické ženy Alžběty Doležalové. Dále jsem měla k dispozici reakci V. Kyncl v témže periodiku, „Došlo po uzávěrce“, a dohledala jsem i další polemické reakce vztahující se k této kauze. Nové archiválie jsem neobjevila.

Jestliže mám z expertní pozice odpovědět na otázku, „zda je možné na základě dochovaných pramenů označit paní Alžbětu Doležalovou z Lidic naprosto jednoznačně a bez jakýchkoli pochybností za osobu, která udala svou podnájemnici Štěpánku Mikešovou“, tak již v úvodu mohu odpovědět, že na základě materiálů, které jsem měla k dispozici, to možné není. Protože všechny prameny, které pracují s motivem udavačství A. Doležalové, jsou až z poválečného období. Ve shodě s V. Šustkem se domnívám, že nebyl pro četníky jediný důvod, proč by neuvedli jméno udavačky již v době, kdy byla záležitost živá, a to právě i z důvodu vlastního alibi, aby nebyli obviněni v budoucnosti z přílišné služební horlivosti, resp. z kolaborace. Zároveň bezpochyby patřilo ke štábní kultuře uvádět informační zdroj, pokud nebyl tajný.

Neznamená to však, že by tato kauza nebyla bez záhad a nerelativizovala náš pohled na onnipotenci německé okupační správy na našem území. Zároveň se jedná o kauzu zpolitizovanou, která měla a má svou mediální dimenzi a přímý dopad na paměťovou instituci, která se odkazu Lidic věnuje. Jsme svědky toho, jak argumentace expertní – historiků a archivářů – je instrumentem k interpretaci klíčových otázek, dotýkajících se státní a národní identity, ve veřejném prostoru. Otázka tedy nezní, zda paní Doležalová udala paní Mikešovou, ale zda má české obyvatelstvo aktivní podíl na holokaustu. Vidím zde ne úplně nový trend redistribuce viny, který může mít řadu věcných ukotvení, ale poněkud pomíjí klíčový fakt, že základní paradigma a právní rámec byl nastaven zvnějšku a silou. Otázkou tedy je – kdyby někdo poukázal na dosud se perzekuci vyhýbající židovku ze strachu o sebe a svou rodinu, zda je to „vrchol udavačství ve své nejodpornější podobě“.

Vojtěch Kyncl se ve Slánském obzoru, ptal, „kam se poděla oběť“? Oběť se poděla do Osvětimi, a to nezpochybnitelně rukou německých institucí a jejích zaměstnanců. Mne osobně by zajímalo, kdo byla oběť? Jakou strategii volila k tomu, aby se vyhnula osudu vyhynulé rasy, jak byly osoby židovského původu německými okupanty nazývány? A o tom se nedozvíme mnoho z žádného z posuzovaných textů. Dozvíme se, že mladá žena původně z jižní Moravy (oboustranná židovka, která musela mít již něco odžito) Štěpánka Loewingerová se ve svých 32 letech na sklonku druhé republiky vdala na východním Slovensku za státního úředníka Františka Mikeše, a při té příležitosti se nechala pokřtít. Získala tak v první plánu novou identitu. Z hlediska religiozity přestala být židovkou, z hlediska rasového kritéria, které po vzniku Protektorátu začalo být jedinou možnou interpretační linkou, se nic nezměnilo.

Nevíme, jak se Štěpánka ocitla na východním Slovensku, jak se vdala, víme ale, že se s manželem vrátila do Čech po vzniku samostatného Slovenska, resp. rozpadu Československa a německé okupace jeho západní části. Mou zvědavost aktivuje manželství Štěpánky Mikešové, díky kterému v celém příběhu vystupuje právě jako Mikešová. Protože toto manželství mělo být již roku 1939 rozvedeno (tedy v roce svého uzavření) a podle informačních zdrojů by iniciátorem rozvodu měla být sama Štěpánka, protože její muž se měl bát, aby nebyl propuštěn z úřadu kvůli sňatku s židovkou. Mnoho logiky mi toto vysvětlení nedává, nechápu, proč v této situaci by byla iniciátorkou rozvodu ona, leda že by se jednalo o smluvený formální konsensus. Stejně tak nechápu, proč se jinde (v případě Mikešovy hospitalizace) hovoří o rozluce. Každopádně byla u Doležalových v podnájmu hlášena pouze Štěpánka, jako rozvedená žena v domácnosti. Čtyřicetiletý František Mikeš zemřel ovšem až v březnu roku 1942. Nerozumím tomu, proč o ní hovoří opakovaně V. Kyncl jako o vdově i s aspirací na potenciální dědictví a zabezpečení. Pokud se zajímáme o Štěpánku, měli bychom vědět, v jakých reálných souřadnicích se pohybovala. A to samé platí i pro její bytnou Alžbětu Doležalovou manželu hutníka Josefa Doležala, matku dvou dětí, která jí za 10 korun měsíčně nechala sdílet svou domácnost.

Z policejní přihlášky je zřejmé, že nebyla řádně vyplněna. Chybí zde odpověď v kolonce, zda je přihlašovaná osoba Jude? Žid? Přestože jména obou Štěpánčiných rodičů jsou počestně (Mořic Levinger, Růžena Tausiková), nikoho nemohla nechat na pochybách, že Štěpánka Mikešová je oboustranná židovka dle nacistického rasového pojetí identity. Štěpánka se zároveň neskrývala, pohybovala se volně po Lidicích, nenosila židovskou hvězdu, nejednalo se o ilegálně skrývanou osobu židovského původu. Tímto svým nepodvolením se okupačnímu právnímu rámci, o jehož důvodech můžeme spekulovat, bezpochyby ohrožovala také své domácí. Domnívám se však, že by se našel jiný způsob, jak nechtěnou podnájemnici vypudit, než jí jít udat a s ní ovšem vlastně i sebe.

Otázkou samozřejmě je i to, proč by si četníci vybrali za udavačku lidickou ženu, která válku přežila, což museli vědět. I tento fakt vybízí k složitějším úvahám. Protože pokud by se na někoho měla jednoduše svěst vina, byl by vhodnější mrtvý a neprotestující udavač. A takových by zrovna Lidice mohly bohužel nabídnout mnoho. Otázku vyvolává i poznámka, že udání učinila stará Káclová. Domnívám se, že je zcela v rozporu s českým jazykovým územ provdanou ženu před čtyřicítkou nazývat dívčím jménem s označením stará.

Každopádně považuji vytažení zrovna tohoto případu jako demonstrativní ukázkou českého udavačství za účelovou záležitost, a stejně tak považuji za velmi nešťastné, že se odborná diskuse o interpretaci dochovaných archiválií může stát instrumentem pro čistě politická rozhodnutí.

V Praze, 9. prosince 2020

Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.
Ústav českých dějin FF UK